

การบรรยายพิเศษ เรื่อง Globalization and Legal Consciousness (โลกาภิวัตน์และนิติสำนึก¹)

โดย Professor David M. Engel

ศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ ณ State University of New York at Buffalo (UB) ประเทศสหรัฐอเมริกา

เนื่องในโอกาสเข้ารับนิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปีการศึกษา 2553

ณ ห้องประชุมชั้น 2 สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ITSC)

วันที่ 21 มกราคม 2554

"กฎหมายอยู่ที่ไหน แล้วเราควรจะไปตรงไหน"

การค้นหากฎหมายในสังคมใดสังคมหนึ่ง อย่างเช่นในประเทศไทย หรืออเมริกา นักศึกษาและอาจารย์ด้านกฎหมายส่วนใหญ่ จะค้นหากฎหมายในตำรากฎหมาย เรียกสั้นๆว่ากฎหมายในหนังสือ (Law in books) หรือว่าเราควรจะไปค้นหากฎหมายในรัฐสภา เพราะเป็นว่าเป็นสถานที่ที่ผลิตกฎหมายออกมา แต่บางคนบอกว่าเราควรไปค้นหากฎหมายในศาล เพราะศาลเป็นสถานที่ที่ผู้พิพากษาใช้กฎหมายในการตัดสินคดีต่างๆ ในคณะนิติศาสตร์เรามักใช้เวลาส่วนใหญ่ศึกษากฎหมายในหนังสือ ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น ประมวลกฎหมาย พระราชบัญญัติ รัฐธรรมนูญ พระราชกำหนด รวมทั้งความคิดเห็นของผู้พิพากษา และนักวิชาการด้วย และมักติดต่อบ้างถามเอาเองว่า กฎหมายที่แท้จริงนั้นอยู่ในหนังสือ สถาบันทางกฎหมาย และสถาบันทางเมือง

แหล่งที่มาของกฎหมาย

ในการนี้จึงอยากจะกล่าวถึงแหล่งที่จะค้นหากฎหมายได้อีกแหล่งหนึ่ง ซึ่งเป็นแหล่งที่กฎหมายเข้ามาสัมพันธ์กับผู้คนในสังคม เช่น ในบ้าน หมู่บ้าน ตลาด ที่ทำงาน รวมทั้งบริเวณข้างถนนด้วย ยกตัวอย่างเช่น หลังจากที่มิชเชอ เจ้าของบ้านออกมาจากหน้าบ้านเพื่อให้มีที่จอดรถ และพวกเขาจะโกรธมากถ้ามีใครเอารถมาจอดตรงนั้น เขาจะเอาเก้าอี้มาวางไว้เพื่อไม่ให้ใครมาจอดรถ คุณคงนึกภาพออกว่าเขาจะทำอย่างไรถ้าคนไม่ทำตามประเพณีนี้ ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นอีกที่หนึ่งที่เราจะค้นหากฎหมายได้ แต่ไม่ใช่กฎหมายที่อยู่ในหนังสือ ดังนั้นเราควรจะไปศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับความคิดและพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของคนธรรมดาทั่วไป

นักวิชาการด้านกฎหมายกับสังคมพยายามที่จะตอบคำถามที่ว่า "กฎหมายอยู่ที่ไหน" โดยพิจารณาสิ่งอยู่นอกเหนือกฎหมายในหนังสือ การทำงานของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานด้านกฎหมาย รวมทั้งสถาบันทางกฎหมายต่างหันไปศึกษากฎหมายในมุมมองกว้าง พิจารณาทุกๆส่วนของสังคม ศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของคนธรรมดา เพราะกฎหมายส่วนมากมีจุดประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองลงโทษหรือป้องปรามคนธรรมดา เป็นสิ่งสำคัญมากที่จะต้องทราบว่ากฎหมายมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนกลุ่มนั้นอย่างไร เพราะจะขึ้นอยู่กับคน

¹ การรับรู้กฎหมายในงานวิชาการบางชิ้นใช้คำแปลว่า นิติสำนึก

ธรรมดาว่าจะใช้กฎหมายหรือไม่ในการเรียกร้องการใช้สิทธิ หรือการปฏิบัติตามข้อบังคับของกฎหมาย จำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่าพวกเขาตัดสินใจอย่างไร จะใช้กฎหมายหรือไม่ หรือไม่อยากใช้ หรือเมื่อไหร่ที่เขาไม่ได้คิดถึงกฎหมายเลย ถ้าเราศึกษากฎหมายในหนังสืออย่างเดียว เราจะไม่เข้าใจว่าทำไมกฎหมายมีผลต่อกันในสังคมและวัฒนธรรมที่ต่างกัน

ตัวอย่างที่น่าสนใจ คือ ในปี 2463 ประเทศตุรกีมีการปฏิรูประบบกฎหมาย ในขณะที่นั้นพวกเขาต้องการประมวลกฎหมายครอบครัวใหม่ รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมจึงมีคำถามว่า "ทำไมเราจะต้องเสียเวลาเขียนกฎหมายใหม่ขึ้นมา ในเมื่อมันมีกฎหมายที่ดีมากพร้อมอยู่แล้ว สิ่งที่เราจะต้องทำคือนำกฎหมายนั้นมาเรียบเรียงขึ้นใหม่และแปลเป็นภาษาของเราเท่านั้น ประมวลกฎหมายสวิสเซอร์แลนด์เป็นกฎหมายที่ดี ผมต้องการนำมาใช้ทั้งหมด ถ้าต้องถกเถียงกันทุกมาตราว่าอันไหนเหมาะสมก็คงไม่มีวันจบสิ้น เพราะฉะนั้นควรเอามาใช้ทั้งหมด ผลก็คือในปี 2463 ตุรกีและสวิสเซอร์แลนด์ มีประมวลกฎหมายครอบครัวที่เหมือนกัน"

แต่ เป็นที่น่าสังเกตหรือไม่ว่ากฎหมายครอบครัวของทั้ง 2 ประเทศนี้จะมีผลเช่นเดียวกัน คำตอบก็คือไม่เหมือนกันอย่างแน่นอน เพราะวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคมของทั้ง 2 ประเทศนี้ต่างกันอย่างสิ้นเชิง ตุรกีมีพลเมืองมากกว่าสวิสเซอร์แลนด์เกือบ 10 เท่า และมีพื้นที่มากกว่าถึง 20 เท่า ประชากรในตุรกีเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม ส่วนใหญ่ในสวิสเซอร์แลนด์นับถือศาสนาคริสต์ นิกายคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ ตุรกีแบ่งเป็น 2 กลุ่มชาติพันธุ์ คือชาวเติร์ก 80 % และชาวเคิร์ด 20% ส่วนสวิสเซอร์แลนด์มีกลุ่มชาติพันธุ์และภาษาหลากหลาย นอกจากนี้ เศรษฐกิจของทั้ง 2 ประเทศยังต่างกันด้วย ทำให้มั่นใจว่ากฎหมายครอบครัวของตุรกีจะต่างกับสวิสเซอร์แลนด์อย่างแน่นอน พฤติกรรมทางกฎหมายของสามี ภรรยา ทนายความ รวมทั้งผู้พิพากษาของทั้ง 2 ประเทศ จะต้องแตกต่างกัน ถ้านักศึกษา นักวิชาการด้านกฎหมาย ศึกษาเพียงแค่มกฎหมายในหนังสือ ประมวลกฎหมาย กฎข้อบังคับต่างๆเท่านั้น ก็สรุปได้ว่า กฎหมายครอบครัวของทั้ง 2 ประเทศนี้ไม่แตกต่างกันเลยซึ่งไม่เป็นจริง

กฎหมายละเมิดของไทย มีประวัติเหมือนกฎหมายครอบครัวของตุรกี เพราะกฎหมายละเมิดไทยตอนออกมาใหม่ๆ คล้ายกับกฎหมายละเมิดของเยอรมัน แต่ถ้ามองอย่างใกล้ชิดแล้วจะเห็นว่าแตกต่างกันหลายอย่าง ผู้พิพากษา ทนายความของไทยและเยอรมันแต่งตัวไม่เหมือนกัน และพูดคนละภาษา ถ้ามองลึกลงไปจะเห็นความแตกต่างด้านศาสนา และวัฒนธรรม การที่ผู้ได้รับบาดเจ็บจะตัดสินใจฟ้องคดีละเมิดนั้น มีปัจจัยหลายประการ และเชื่อว่าคดีที่เกี่ยวข้องกับการได้รับบาดเจ็บ ในศาลไทยและเยอรมันต่างกันทั้งเนื้อหาสาระและจำนวนคดี ทำไมประสิทธิผลของกฎหมายจึงต่างกันในสังคมที่ต่างกัน ทั้งๆที่กฎหมายในหนังสือเหมือนกันแทบทั้งหมด แต่การอธิบายถึงความแตกต่างนี้ ผู้เขียนบางท่านได้อ้างถึงแนวคิดเรื่อง วัฒนธรรมทางกฎหมาย (Legal Culture) ซึ่งแนวคิดนี้จะเกี่ยวข้องกับรูปแบบของพฤติกรรมและทัศนคติทางสังคมที่มีต่อกฎหมาย ทั้ง 2 สิ่งนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นซึ่งมีในทุกสังคม วัฒนธรรมทางกฎหมาย อันประกอบด้วย

1. ลักษณะของสถาบันทางกฎหมาย เช่น จำนวนและบทบาทของทนายความ การแต่งตั้งและควบคุมผู้พิพากษา

2. รูปแบบของพฤติกรรมต่างๆ เช่น อัตราการฟ้องร้อง อัตราจับกุม เป็นต้น

3. แนวคิดกว้างๆ ของประชาชน เช่น ความคิดเห็นทางสังคม อุดมการณ์ รวมทั้งความนึกคิด

คนส่วนใหญ่กล่าวว่า วัฒนธรรมทางกฎหมาย ของประเทศต่างๆ มีความแตกต่างกันมาก ไม่ว่าจะเป็นประเทศไทย เยอรมัน ญี่ปุ่น หรืออเมริกา ที่จริงแล้ววัฒนธรรมทางกฎหมายของแต่ละประเทศไม่ได้มีเพียงรูปแบบเดียวเท่านั้น เพราะแต่ละประเทศมีวัฒนธรรมและสังคมที่ต่างกัน ดังนั้น วัฒนธรรมทางกฎหมายในจังหวัดเชียงใหม่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมทางกฎหมายในกรุงเทพฯ นครพนม หรือปัตตานี แม้แต่ในเชียงใหม่เองก็ยังมีวัฒนธรรมทางกฎหมายที่แตกต่าง ไม่ว่าจะเป็นในเมือง หมู่บ้าน ที่ราบสูง กลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกัน หรือกลุ่มอาชีพที่ต่างกัน เช่น ครู พ่อค้า พนักงานธนาคาร นักธุรกิจหรือชาวนา เพราะฉะนั้น ถ้าต้องการศึกษากฎหมาย ที่อยู่นอกเหนือจากกฎหมายในหนังสือแล้วจะพบว่าวัฒนธรรมทางกฎหมายจะมีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. มีหลายรูปแบบ เพราะต้องมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆ มากมายดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

2. วัฒนธรรมทางกฎหมายจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ดังตัวอย่างเช่น ผู้คนในจังหวัดเชียงใหม่มีความคิดและพฤติกรรมทางกฎหมายที่แตกต่างไปจาก 30 ปีก่อน ซึ่งเป็นปีที่ผมและอาจารย์จรรูวรรณ แอ็งเกลเริ่มทำการวิจัย ผมจะพูดถึงการเปลี่ยนแปลงที่คาดไม่ถึงในภายหลัง

การรับรู้กฎหมาย หรือ Legal Consciousness (นิติสำนึก)

การรับรู้กฎหมายเป็นพาหนะในการตีความใหม่ของวัฒนธรรมทางกฎหมายภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน การรับรู้กฎหมายนั้นไม่ได้หมายความว่าเพียงแค่นึกถึงกฎหมายเท่านั้น แต่รวมถึงกรณีที่เราคิดว่าเขาอาจจะนำกฎหมายใช้แต่เขาไม่ได้คิดถึงกฎหมายเลย ถ้าต้องการศึกษาถึงการรับรู้กฎหมายในประเทศไทยควรจะทำอย่างไร

ผม (Professor David M. Engel) และ อาจารย์จรรูวรรณ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับผู้บาดเจ็บและคดีที่เกี่ยวข้องในจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี 2518 ระบบการบาดเจ็บกับกฎหมายในสังคมเปรียบเสมือนพีรามิดใหญ่ ฐานของพีรามิดประกอบด้วยอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นทั้งหมดในสังคมนั้น และแต่ละชั้นของพีรามิดประกอบด้วยการปฏิบัติต่างๆของผู้บาดเจ็บ ยกตัวอย่างเช่น การที่ผู้เสียหายติดต่อกับผู้ก่อเหตุจะอยู่ในพีรามิดชั้นใกล้ฐาน ชั้นต่อมาคือการที่พวกเขาได้ปรึกษาหารือกับคนกลางอย่างไม่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชั้นที่สูงขึ้นมาเป็นการที่ได้ไปแจ้งความกับตำรวจ หรือไปปรึกษากับทนายความ ส่วนยอดพีรามิดเป็นกรณีที่ผู้เสียหายไปฟ้องร้องต่อศาล

จะเห็นว่าผู้ที่ได้รับบาดเจ็บส่วนใหญ่ไม่เรียกร้องสิทธิของตนเองเลย สังเกตได้ว่าฐานของพีรามิดกว้างกว่าส่วนยอดหลายเท่าเพราะผู้เสียหายส่วนใหญ่ไม่ได้ดำเนินการอะไรเลย มีน้อยกรณีขับเคลื่อนจากฐานขึ้นไปถึงยอดของพีรามิด การขับเคลื่อนของกรณี รวมทั้งรูปร่างของพีรามิดขึ้นอยู่กับ Legal Culture และ Legal Consciousness

แบบโหนดของคูกรณี งานวิจัยที่จังหวัดเชียงใหม่ได้ศึกษาส่วนของพีรามิด 2 ส่วน คือ ส่วนยอดและส่วนฐาน ส่วนยอดของพีรามิดเราทำการศึกษาที่ศาลจังหวัดเชียงใหม่ และค้นหาทุกสำนวนคดีที่มีความเกี่ยวข้องกับการได้รับบาดเจ็บ และมีการฟ้องร้องกันระหว่างปี 2508-2517 และในช่วงปี 2535-2540 เราได้นับจำนวนคดีและอ่านคดีทั้งหมดอย่างละเอียด ส่วนฐานของพีรามิดได้ศึกษาโดยการสัมภาษณ์ผู้ได้รับบาดเจ็บที่รักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล ผู้ที่เราสัมภาษณ์ประกอบด้วย ผู้ที่มีการรับรู้กฎหมายค่อนข้างสูง รวมทั้งผู้ที่ไม่ได้นึกถึงกฎหมายและไม่คิดที่จะปรึกษาทนายความเกี่ยวกับการบาดเจ็บ เราสัมภาษณ์หลายเรื่อง เช่น ประวัติส่วนตัว ความเชื่อ ประสบการณ์ทัศนคติที่มีต่อกฎหมายและความยุติธรรม และให้เขาเล่าเรื่องการบาดเจ็บด้วย เช่น สาเหตุเกิดจากอะไร ใครเป็นผู้รับผิดชอบ และคิดว่าควรจะทำอย่างไรต่อไป นอกจากนี้ยังสัมภาษณ์บุคคลหลายอาชีพในเชียงใหม่ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่บริษัทประกัน อัยการ ผู้พิพากษา ทนายความ คนทรง แพทย์ เจ้าพนักงานของทางราชการ และนักวิชาการ เป็นต้น

จุดประสงค์หลักในการศึกษาวิจัย คือ การวัดความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางกฎหมาย และการรับรู้กฎหมายในจังหวัดเชียงใหม่ ครั้งแรก (พ.ศ.2508-2517) และครั้งหลัง (พ.ศ.2535-2540) ช่วงระยะเวลาระหว่างการศึกษานี้ 2 ครั้งนี้สำคัญมาก เพราะเป็นช่วงที่เราเรียกว่า โลกาภิวัตน์ (Globalization) โลกาภิวัตน์มีความหมาย แต่ความหมายที่สำคัญที่สุดคือการย่อโลก และการที่ผู้คนได้รับรู้ถึงเรื่องราวทั้งหมดในโลกใบนี้ นอกจากนี้คำว่าโลกาภิวัตน์ไม่ได้เกี่ยวข้องเพียงเรื่องเศรษฐกิจเรื่องการเงินเท่านั้น แต่รวมถึงเรื่องการเมือง เทคโนโลยี และเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมในประเทศต่างๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสิ่งที่สำคัญของโลกาภิวัตน์ คือการเชื่อมโยงระหว่างผู้คน ชุมชนและความคิดต่างๆที่เกิดขึ้นทั่วโลกในขณะนั้น

โลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดผลอะไรต่อวัฒนธรรมทางกฎหมาย และการรับรู้กฎหมาย คนส่วนใหญ่คิดว่าโลกาภิวัตน์มีส่วนทำให้ผู้คนเคารพและเชื่อมั่นในกฎหมาย และยังเชื่อว่าโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการตื่นตัวเรื่องสิทธิ และพร้อมที่จะใช้กฎหมายในการเรียกร้องความยุติธรรม จังหวัดเชียงใหม่เป็นที่ที่เหมาะสมในการพิสูจน์ทฤษฎีนี้ เพราะเชียงใหม่ได้รับอิทธิพลต่างๆจากทั่วโลก ซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ประชากร เทคโนโลยี และสื่อต่างๆ โลกาภิวัตน์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในจังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงระหว่างการวิจัยครั้งแรกและครั้งที่สอง แต่จะเป็นไปได้ไหมว่าโลกาภิวัตน์มีผลต่อการรับรู้กฎหมายของผู้คนในจังหวัดเชียงใหม่ พวกเขาจะรับรู้ถึงสิทธิและจะใช้กฎหมายมากกว่าในอดีตหรือไม่ เราได้เชื่อมโยงคำถามนี้ไปถึงเรื่องบาดเจ็บ และแปลกใจมากที่โลกาภิวัตน์มีผลต่อการรับรู้กฎหมายในเชียงใหม่ต่างจากที่คาดไว้ เราคิดว่าจะมีการใช้กฎหมายมากขึ้นแต่กลับพบว่าผู้คนในสมัยนี้รับรู้กฎหมายและใช้สิทธิทางกฎหมายน้อยลงกว่าเดิม มีแนวโน้มที่จะมองกฎหมายในแง่ลบและไม่ใช้กฎหมายเลยด้วย

ผลของการวิจัย สามารถสรุปได้โดยการตั้งคำถามต่อไปนี้ สมมติว่าคุณได้มีโอกาสคุยกับผู้ที่ได้รับบาดเจ็บจากการประมาทเลินเล่อของตนเอง คุณคิดว่าเขาจะบอกว่าสาเหตุของการบาดเจ็บเป็นอะไร จะพูดถึงความรับผิดชอบของคนที่เป็นต้นเหตุอย่างไร และคิดว่าเขาควรจะทำอย่างไรต่อไป จะใช้กฎหมายในการเรียกร้องค่าเสียหายหรือไม่ จะปรึกษาทนายความหรือไม่ และจะฟ้องร้องคดีหรือไม่ การสัมภาษณ์ผู้ได้รับบาดเจ็บน่าสนใจ

มาก ตัวอย่างเช่น ประมาณปี 2553 ช่วงที่เศรษฐกิจกำลังเฟื่องฟู มีผู้ให้สัมภาษณ์ชื่ออินตา ทำงานในโรงงานทำ
กล่องกระดาษใกล้กับตัวเมืองเชียงใหม่ โดยมีหน้าที่ใช้เครื่องจักรเย็บกล่องกระดาษ ซึ่งเป็นงานที่ค่อนข้างอันตราย
และได้ค่าจ้างเพียงวันละ 144 บาท เครื่องจักรมีข้อบกพร่อง ทำงานไม่ปกติ คนงานหลายคนก็เคยได้รับบาดเจ็บ
จากเครื่องนี้มาแล้ว วันหนึ่งขณะที่ทำงานอยู่ มือของอินตาก็ติดลงไปเครื่องและได้รับบาดเจ็บอย่างมาก

ในฐานะที่เป็นนักกฎหมาย เราอาจคิดว่านายจ้างหรือผู้ผลิตเครื่องนั้นจะต้องรับผิดชอบเรื่องบาดเจ็บของอิน
ตาโดยการชดเชยค่าเสียหายให้เขา แต่อินตาก็ไม่ได้คิดถึงกฎหมายเลย อินตาไม่ได้โทษนายจ้างว่าประมาท
เลินเล่อ หรือเห็นแก่ตัวที่ทำให้คนงานใช้เครื่องจักรที่เก่าและอันตราย ไม่ได้โทษผู้ผลิตเครื่องจักร อินตาไม่ได้ปรึกษา
ทนายความ แต่เขาและครอบครัวกลับไปปรึกษาคนทรงและพระสงฆ์ เราสรุปได้ว่าสาเหตุการบาดเจ็บของอินตามี
2 ประการ คือ ผี และกรรม

เขาเล่าให้ฟังว่ามีวันหนึ่งก่อนที่เกิดอุบัติเหตุ ขณะขี่รถจักรยานไปทำงานระหว่างทางเขาหยุดรถดูอุบัติเหตุที่
ข้างถนนและเห็นศพผู้ชายคอหัก อินตารู้ดีว่าที่ตรงนั้นมีผีตายโหงอยู่จะมีอุบัติเหตุเกิดขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งเขาเชื่อว่า
บริเวณนี้อันตรายและมีผีสิง หลังจากวันนั้นทุกครั้งที่เขาขี่รถผ่านบริเวณนี้ เขาจะคิดถึงศพนั้น 5 เดือนต่อมาอินตา
ประสบอุบัติเหตุในโรงงาน คนทรงบอกแม่ของอินตาว่า ผีตายโหงทำให้อินตาบาดเจ็บเพราะเขาเปิดโอกาสให้ผีเข้า
มาทำให้จิตใจอ่อนแอ และคอยโอกาสที่จะทำร้ายอินตา ในที่สุดวันหนึ่งขณะที่อินตาทำงานอยู่ ก็รู้สึกว่ามีมือมา
ผลักที่ไหล่ทำให้แขนเขายื่นออกไป และมือของเขาก็ตกลงไปในเครื่องจักรและถูกกดทับ อินตาเชื่อตามที่คนทรง
บอกเพราะรู้สึกว่ามีมืออยู่ตอนเกิดอุบัติเหตุ หลังจากที่เขาทำพิธีเช่นไหว้ผีแขนของเขาก็หายบวม อันเป็นการพิสูจน์ว่า
ผีทำให้เขาบาดเจ็บ ผู้ที่เราสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มักเชื่อว่าผีตายโหงเป็นสาเหตุให้บาดเจ็บ เมื่อมีการตายโหงเกิดขึ้น
วิญญาณคนตายจะสิงอยู่ตรงนั้น ทำให้คนมาตายแทนเพื่อวิญญาณจะได้ไปเกิดใหม่ นอกเสียจากจะทำพิธีเช่นไหว้
ในที่ตรงนั้นก่อน ไม่น่าแปลกใจเลยที่เขาเชื่อว่าผีตายโหงทำให้ได้รับบาดเจ็บ

แต่ทำไมผีถึงได้เลือกอินตาแทนที่จะเลือกคนอื่นที่ขับผ่านจุดอุบัติเหตุ อินตาทบอว่าสาเหตุสำคัญอีกอย่าง
หนึ่งคือ กรรม เขาบอกว่าไม่ได้เข้าวัดทำบุญหรือทำความดีอะไรเลยทำให้ดวงตก เวลาที่ดวงตกไม่มีอะไรปกป้อง
คุ้มครองเขา ท้ายที่สุดอินตาก็ยอมรับว่าตัวเองเป็นสาเหตุทำให้เกิดการบาดเจ็บขึ้น คำอธิบายของอินตาชี้ให้เห็นว่า
เขาไม่ได้คิดว่าอุบัติเหตุเป็นผลมาจากการผิดพลาดของใคร การบาดเจ็บนี้ทำให้เขาเสียเงินมาก แม้ว่าประกันสังคม
จะจ่ายค่ารักษาเยียวยาให้ ในขณะที่พักฟื้นก็ได้รับเงินเดือนเพียงครึ่งเดียวและอาจไม่มีโอกาสกลับไปทำงานอีก
นอกจากนี้เขายังไม่ได้รับค่าชดเชยต่อความเจ็บปวดและความทุกข์ทรมานที่ได้รับจากการบาดเจ็บด้วย

ตามกฎหมายละเมิด อินตามีสิทธิที่จะได้รับค่าชดเชยหรืออย่างน้อยก็สามารถเรียกร้องค่าเสียหายได้อย่าง
สมเหตุสมผล แต่เขาไม่ได้นึกถึงกฎหมายเลย แต่คิดว่านายจ้างได้ดูแลอย่างดี และเชื่อว่าอุบัติเหตุเกิดขึ้นเพราะ
ความผิดของตัวเอง เขาคิดว่าถ้าได้ทำการเช่นไหว้ผีตนนั้น หรือทำบุญก็จะช่วยสะเดาะเคราะห์และจะไม่เกิด
อุบัติเหตุ ถ้าเรียกร้องค่าชดเชยจากผู้ผลิตเครื่องจักร จากนายจ้าง หรือจากใครก็ตาม อาจเป็นการสร้างกรรมขึ้น
และจะทำให้เขาหรือคนในครอบครัวได้รับเคราะห์กรรมมากกว่านี้ก็ได้

เรื่องราวของอินทาก็เหมือนกับผู้บาดเจ็บคนอื่น ส่วนใหญ่มักจะอธิบายว่า ที่ได้รับบาดเจ็บนั้นเป็นความผิดของตนเอง อาจเป็นเคราะห์กรรม ไม่เชื่อล้างสังขรณ์ ละเลยไม่หาวิธีป้องกันผี หรือลบล้างเจ้าที่ซึ่งทำให้เจ้าที่โกรธ เขาโทษว่าฝ่ายหนึ่งประมาทและก็รีบโทษว่าตัวเองก็ประมาทด้วย ผู้ให้สัมภาษณ์พูดถึงความประมาทว่าทั้ง 2 ฝ่ายควรมีสติอยู่เสมอ ถ้ามีสติแล้วเราจะหลีกเลี่ยงความประมาทของคนอื่นได้ เขาอาจหลีกเลี่ยงอุบัติเหตุได้ถ้าระวังมากกว่านี้ เมื่อคิดถึงเรื่องอุบัติเหตุในทำนองนี้ ทำให้ดูเหมือนว่าผู้ได้รับบาดเจ็บเป็นสาเหตุของอันตรายที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ทั้งๆที่อีกฝ่ายหนึ่งประมาท ถึงแม้ว่าผู้บาดเจ็บจะโทษตัวเองแต่เชื่อว่าคนที่ทำให้บาดเจ็บจะต้องมีส่วนรับผิดชอบด้วย เขาไม่พอใจถ้าอีกฝ่ายหนึ่งไม่ขอโทษ มาเยี่ยมที่โรงพยาบาล ทำพิธีเรียกขวัญ และไม่ได้จ่ายเงินค่าทำขวัญ ผู้บาดเจ็บคิดว่ามันไม่ยุติธรรมแต่ไม่รู้ว่าจะบังคับอีกฝ่ายหนึ่งได้อย่างไร เขาไม่คิดว่ากฎหมายจะช่วยเขาได้ และยังคงคิดว่าการใช้กฎหมายบังคับขัดกับความเชื่อทางพุทธ ผู้ให้สัมภาษณ์คนหนึ่งพูดถึงศาสนาพุทธและกฎหมายว่า

“คนภาคเหนือส่วนใหญ่เป็นคนใจบุญ ถ้าโชครชะตากำหนดให้มีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้น ก็จะไม่ทำอะไรเท่าไร ครูบาอาจารย์ปลุกฝังมาแต่เด็กให้เชื่อแบบนี้ ศาสนาพุทธสอนให้เราทำแต่ความดี และเราก็จำคำสอนนี้ไว้ตลอดเวลา ซึ่งช่วยให้สังคมของเราเป็นแบบนี้”

ผู้ให้สัมภาษณ์เชื่อว่าศาสนาสมัยนี้อยู่ตรงข้ามกับ การใช้กฎหมาย เมื่อเราพิจารณาบริเวณส่วนยอดของพีรามิด จะพบว่าในศาลจังหวัดเชียงใหม่มีคดีบาดเจ็บที่ผ่านการฟ้องร้องจำนวนน้อยมาก จากปี 2535-2540 มีเพียง 11 คดีต่อปี เท่านั้น ทั้งๆที่ประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ขณะนั้นมีมากกว่า 1,300,000 คน นับว่าคดีน้อยมากจริงๆ ถ้าสรุปว่าวัฒนธรรมล้านนาต่อต้านการใช้กฎหมายในคดีบาดเจ็บตลอดมาจะถูกหรือไม่ ผมคิดว่าไม่ถูก ผลการวิจัยของเราแสดงให้เห็นว่าโลกาภิวัตน์ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านการรับรู้กฎหมายของคนล้านนา

ความแตกต่างที่พบในช่วงเวลาระหว่างก่อนและหลังยุคโลกาภิวัตน์ การวิจัยดังกล่าวเริ่มในปี 2518 ก่อนที่โลกาภิวัตน์จะทำให้เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมล้านนาเปลี่ยนไปอย่างมาก ก่อนโลกาภิวัตน์ กฎหมายในหนังสือกับกฎหมายประเพณีซึ่งชาวบ้านยอมรับมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี แม้ว่าจะหาความเชื่อมโยงไม่เจอในกฎหมายในหนังสือ แต่เมื่ออ่านในสำนวนคดีและสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าความสัมพันธ์นั้นมีจริง หลังจากการประกาศใช้กฎหมายละเมิดฉบับ พ.ศ.2478 ยังมีการไกล่เกลี่ยระดับหมู่บ้านในล้านนาต่อไปอีกหลายปี แม้ในปี 2518 กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคนทรงยังมีบทบาทสำคัญอยู่ พุทธศาสนาและการนับถือผีเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายประเพณี ชาวบ้านเชื่อว่าคนที่ทำให้ผู้อื่นบาดเจ็บ ทำผิดต่อผีที่คุ้มครองดูแลหมู่บ้าน ถ้าผู้กระทำผิดไม่จ่ายค่าเสียหายหรือทำพิธีตามประเพณี จะทำให้คนทั้งหมดบ้านเป็นอันตราย เพราะผีบ้านผีเรือนไม่พอใจ ชาวบ้านไม่คิดว่าการเรียกร้องค่าเสียหายขัดแย้งกับความเชื่อของศาสนาพุทธ เพราะผู้บาดเจ็บไม่ได้ทำเพื่อตัวเอง แต่เป็นการทำเพื่อทุกคนในหมู่บ้าน ที่จริงแล้วคนอื่นๆในหมู่บ้านก็ต้องการจะเน้นให้มีการเยียวยาที่เหมาะสม เพื่อให้หมู่บ้านกลับเป็นปกติ และป้องกันไม่ให้มีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นอีก

สมัยก่อนชาวบ้านทำอย่างไรถ้าคนที่ทำให้เกิดการบาดเจ็บไม่ยอมทำตามประเพณี ไม่ยอมชดใช้ค่าเสียหาย วิธีหนึ่งก็คือการฟ้องร้องคดีต่อศาลซึ่งเกิดขึ้นไม่บ่อยนัก ในปี 2518 มีคดีบาดเจ็บไม่มากนักในศาลจังหวัดเชียงใหม่ แต่ก็ยังมากกว่าใน 25 ปีต่อมา จริงๆแล้วหลังยุคโลกาภิวัตน์น่าจะมีอุบัติเหตุเกิดขึ้นมากกว่าหลายเท่า เพราะประชากรเพิ่มมากขึ้น รถยนต์ และรถเครื่อง(มอเตอร์ไซด์) เพิ่มมากขึ้น 80 เท่า มีเครื่องจักรอันตรายและผลิตภัณฑ์อันตรายมากขึ้น ดังนั้น การฟ้องร้องคดีก็น่าจะมากขึ้นด้วย แต่ตรงกันข้าม กลับพบว่าอัตราจำนวนฟ้องร้องต่อจำนวนการบาดเจ็บลดลงมาก แสดงว่าหลังจากยุคโลกาภิวัตน์คนที่ได้รับบาดเจ็บมีแนวโน้มที่จะฟ้องร้องคดีในศาลน้อยลง ก่อนยุคโลกาภิวัตน์ศาลเป็นที่พึ่งสุดท้ายที่บังคับให้คนทำตามกฎหมายประเพณี ถ้าไม่มีการเยียวยาในระดับหมู่บ้านก็จะไปฟ้องร้องศาล บังคับให้อีกฝ่ายหนึ่งทำตามประเพณี การตกลงในศาลบางครั้งวัดด้วยการที่ผู้กระทำผิดต้องจ่ายตามประเพณีของหมู่บ้านไม่ใช่ตามข้อบังคับของกฎหมายในหนังสือ และเมื่อผู้เสียหายได้รับการเยียวยาตามประเพณีเขาก็จะไปถอนฟ้อง ฉะนั้น การฟ้องร้องคดีต่อศาลไม่ได้ขัดกับศาสนาหรือหลักประเพณี ชาวบ้านมองศาลในฐานะที่ช่วยให้ทั้ง 2 ฝ่ายทำตามประเพณีของหมู่บ้าน

หลังยุคโลกาภิวัตน์ กฎหมายประเพณีที่เกี่ยวกับการได้รับบาดเจ็บอ่อนแรงลงมาก จนแทบจะไม่ได้ใช้อีกเลย ผู้ให้สัมภาษณ์มักจะบอกว่าจำประเพณีไม่ได้แล้ว พวกเขาได้ย้ายออกจากหมู่บ้านมานาน และไม่ได้เข้าไปร่วมทำพิธีในหมู่บ้าน หลายคนก็รู้สึกเสียใจที่การนับถือผีและประเพณีไม่มีบทบาทและความสำคัญในชีวิตเขาอีกต่อไป ยกตัวอย่างเช่น

บัญชา คนทำสวนในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งเล่าว่า

“สมัยก่อนชาวบ้านเชื่อเรื่องผีบ้าน ผีเรือน และผีประจำหมู่บ้านกันมาก จะทำอะไรสักอย่างจะต้องนึกถึงผีบ้าน ผีเรือนก่อน ผีจะเฝ้าดูอยู่ตลอดเวลา ทุกคนนับถือผีเหล่านี้ แต่สมัยนี้ไม่มีการบูชาผี ผมกลัวว่าจะไม่มีใครสืบทอดความเชื่อต่อไป และประเพณีก็จะค่อยๆหายไป”

สายคำ ข้าราชการตุลาการแห่งหนึ่ง เล่าเรื่องทำนองเดียวกันว่า

“ถ้าเราทำตามประเพณีเก่าแก่นี้ได้มันก็เป็นสิ่งที่ดี แต่เดี๋ยวนี้เราก็ไม่รู้ว่าจะทำยังไง เพราะว่าเมื่อเราได้รับสิ่งใหม่ๆ เข้ามາสิ่งเก่าๆ ก็หายไป ฉันทชอบเรื่องประเพณีเก่าแก่มากแต่ฉันก็ไม่ได้ทำต่อได้”

หลังจากที่ได้รับบาดเจ็บแล้วผู้ให้สัมภาษณ์ ไม่ได้นึกถึงกฎหมายประเพณีเลย และก็ไม่ได้เรียกร้องอะไรจากอีกฝ่ายหนึ่งด้วย แต่พวกเขาตัดสินใจทำในสิ่งที่คิดว่าดีที่สุดคือ ทำตามคำสอนของศาสนาพุทธ ได้แก่ การไม่เห็นแก่ตัว การให้อภัย การฝึกฝนที่จะมีใจกว้างขวาง และมีอุเบกขา

ช่วงก่อนโลกาภิวัตน์คำสอนของพุทธศาสนาดั้งเดิม ทำให้เกิดการเยียวยาความเสียหายในกรณีที่ได้รับบาดเจ็บอยู่เสมอ ผู้ได้รับบาดเจ็บเชื่อว่าหลังจากที่มีการบาดเจ็บ ผีและลูกบ้านทั้งหลายต้องการการเยียวยาและพิธีกรรมที่เหมาะสม แต่หลังยุคโลกาภิวัตน์การปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีในหมู่บ้านหายไป ผู้ได้รับบาดเจ็บเริ่ม

พูดถึงพุทธศาสนาในมุมที่ต่างออกไป ไม่มีการอ้างถึงผีประจำหมู่บ้านเลย ตามความเข้าใจเรื่องพุทธศาสนาสมัยใหม่ การฟ้องคดีหรือเรียกค่าเสียหายเป็นการก่อกรรมชั่วเพิ่มขึ้น ซึ่งจะเป็นเหตุให้ประสพเคราะห์กรรมและความทุกข์ทรมานทั้งในชาตินี้และชาติหน้า การใช้สิทธิทางกฎหมายอาจทำให้เขาหรือสมาชิกในครอบครัวได้รับอันตราย เขาคิดว่าควรให้อภัยและปล่อยวางจะดีกว่า และเชื่อว่าศาสนาพุทธกับข้อบังคับของกฎหมายอยู่ในทิศทางที่ตรงข้ามกัน กรรมชั่วก่อให้เกิดการบาดเจ็บ แต่ในที่สุดกฎแห่งกรรมก็จะตอบสนองต่อผู้ที่ทำให้เราบาดเจ็บเช่นกัน ผู้ให้สัมภาษณ์ถือว่าความเชื่อทางศาสนาสำคัญมากแต่ก็ไม่พอใจที่เขาเสียหายและไม่ได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอ เขารู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรม แม้จะเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมว่าจะช่วยให้ได้รับความเป็นธรรมในที่สุด เขาไม่พอใจที่ไม่เห็นหนทางที่จะได้รับค่าชดเชยเท่าที่ควร สายคำบอกว่า “ทุกวันนี้ไม่มีทางต่อสู้ แต่ฉันคิดว่ามันน่าจะมีทาง ฉันยังหาไม่เจอและยังมองไม่เห็น” ทิพาซึ่งเป็นชาวสวนบอกเราว่า “ฉันไม่รู้ว่าจะทำยังไง อยู่ไปอย่างนี้สักวันหนึ่งฉันจะได้รับความเป็นธรรมเอง ฉันคิดอย่างนี้สักวันคงจะได้ จะทำไปเรื่อยๆ ตั้งแต่ฉันเกิดมา ตั้งแต่เป็นเด็กฉันทำสวนทำไร่ ฉันไม่รู้จะทำอะไรอย่างอื่น ไม่มีความรู้อะไร ฉันทำอะไรไม่ได้” โลกกาภิวัตน์ทำให้สังคมไทยรวมทั้งเชียงใหม่เปลี่ยนแปลงอย่างมาก จะอ้างว่าโลกกาภิวัตน์ทำให้คนเชียงใหม่มีการรับรู้กฎหมายเพิ่มมากขึ้นถูกต้องหรือไม่ คนเชียงใหม่เชื่อเรื่องการใช้สิทธิทางกฎหมายเพิ่มขึ้นหรือไม่เวลาเขาต้องการเรียกค่าเสียหาย

ผลการวิจัยเรื่องการบาดเจ็บช่วยตอบคำถาม 2 ข้อนี้ว่าไม่ เราแปลกใจมากที่พบว่าคนธรรมดาทั่วไป คิดถึงเรื่องสิทธิทางกฎหมายน้อยลงกว่าแต่ก่อนเสียอีก ตอนเริ่มบรรยายวันนี้ผมตั้งคำถามว่ากฎหมายอยู่ที่ไหน และแนะนำว่าไม่ควรหากกฎหมายในหนังสืออย่างเดียว ทุกคนรู้ว่านักกฎหมายควรเป็นผู้เชี่ยวชาญ รอบรู้กฎหมายและตีความกฎหมายที่อยู่ในหนังสือ แต่นักกฎหมายยังต้องฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน อย่างอินตา บัญชา สายคำ และทิพาด้วย เมื่อฟังเรื่องที่เขาเล่า เราเข้าใจว่าเขาหากกฎหมายไม่เจอเหมือนกัน ในสมัยโลกกาภิวัตน์การที่กฎหมายหายไปอาจมีความสำคัญมากกว่าการที่กฎหมายมีตัวตนอยู่และที่คัญอย่างยิ่งคือคนเดี๋ยวนี้อาจเชื่อว่าศาสนาและกฎหมายต่อต้านกันแทนที่จะสนับสนุนร่วมมือกัน แม้เราจะอยู่ในยุคสิทธิมนุษยชนคนอาจคิดว่าการที่จะใช้สิทธิทางกฎหมายเป็นการผิดศีลธรรม นี่เป็นปัญหาสังคมที่สำคัญในสังคมโลกรวมถึงไทย อเมริกาและประเทศอื่นๆทั่วโลกที่อยู่ในยุคโลกกาภิวัตน์ ในฐานะนักกฎหมายที่ต้องการเผยแพร่หลักกฎหมาย เราต้องตระหนักถึงปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น และหาทางร่วมมือกับคนธรรมดาเพื่อหาคำตอบที่เขายอมรับได้